ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 2, številka 2-3, april 1999 · ISSN 1408-2969

RECENZIJE

Nenad Miščević

Recenzija: Politika čustvene identifikacije: Joshua Cohen (ur.), Martha C. Nussbaum in razpravljalci: For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism (Beacon Press, Boston 1996); Ruwen Ogien: Un portrait logique et moral de la haine (Éditions de l'Éclat, Paris 1993); Ruwen Ogien: »La haine«, v Patricia Paperman, Ruwen Ogien (ur.): La couleur des pensées

Citiranje: Nenad Miščević, »Recenzija: Politika čustvene identifikacije: Joshua Cohen (ur.), Martha C. Nussbaum in razpravljalci: For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism (Beacon Press, Boston 1996); Ruwen Ogien: Un portrait logique et moral de la haine (Éditions de l'Éclat, Paris 1993); Ruwen Ogien: »La haine«, v Patricia Paperman, Ruwen Ogien (ur.): La couleur des pensées«, *Analiza: časopis za kritično misel* 2, št. 2-3 (1998): 163–171.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

POLITIKA ČUSTVENE IDENTIFIKACIJE

recenziral Nenad Miščević

Cohen (ur.), M. Nussbaum in razpravljalci

For Love of Country: Debatting the Limits of Patriotism

Beacon Press, Boston 1996

Ogien

Un portrait logique et moral de la haine

De l'eclat, Paris 1993;

Ogien

"La haine"

V Paperman in Ogien (ur.)

La couleur de la pensee

L'ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris 1995

I

Ko beremo dela sodobne politične teorije, dobimo včasih vtis, da je politika zgolj zadeva hladnokrvnega računa interesov in zahtev. Klasiki politične filozofije so vedeli bolje: v politiki mora srce igrati bistveno vlogo. Aristotel je posvetil preučevanju čustev domala tretjino svoje *Retorike*. Machiavelli in Montesquieu, Rousseau in Tocqueville – vsi so priznali vlogo, ki jo imajo čustva v političnem obnašanju. Toda pozor, filozofska analiza lahko vnese nepričakovane zaplete! Branje *Retorike* in drugih klasičnih tekstov o čustvih privede Ruwena Ogiena do sklepa, da ljubezen in sovraštvo nista vzroka človekovih dejanj, "pojasnitve z željami, strastmi, čustvi pravzaprav ne smejo biti vzročne". (Ogien, 1995: 259) K temu zapletu se bomo vrnili kasneje. Vendar obstaja tema, ki še posebej priča o moči čustev v politiki, namreč patriotizem-nacionalizem. "Domovina, to je tisto, kar se ljubi," je napisal Fustel de Coulanges in tako izrekel mnenje mnogih. To nas privede do glavnega vprašanja, o katerem bomo tu razpravljali, namreč o tem, da bomo proti patriotizmu-nacionalizmu postavili kozmopolitizem.

Ljudje se običajno čutijo navezani na svoje najbližje – družino in majhno skupino bližnjih prijateljev. Biologi razmišljajo, da je evolucija povzročila, da naša srca bijejo za naš širši rod in nič več od tega … Kultura je prišla dlje od narave in mnogi ljudje so zmožni čutiti intenzivno strast za širšo skupnost; poleg pravega

doma *se njihove strasti razvnamejo* za njihovo domovino, njihovo sovraštvo proti tistim, na katere gledajo kot na sovražnike svoje domovine. Na domovino sodobnost gleda kot na nacionalno skupnost nekoga, zelo pogosto kot na nacionalno državo. To daje patriotizmu-nacionalizmu trden čustveni *temelj*; ljubezen do domovine in sovraštvo do njenih sovražnikov sta politični čustvi *par excellence*, ki ju poveličujejo nacionalni pesniki. Spomnite se verzov parnasovca Victorja de Laprada, ki je objokoval, da je nemška vojska porazila Francoze:

> Dežela usmiljenja, mila dežela Francija,
>
> čast, ki ti jo dajem, ljubezen, ki ti jo dolgujem,
>
> me ne navdihujeta nič manj kot sovraštvo in maščevanje. (Girardet, 1983: 55)

Temeljnega vprašanja ni težko očrtati. Ko so se ljudje enkrat identificirali s takimi sorazmerno abstraktnimi skupnostmi, kot je nacija, ali lahko gredo dalje in ali morajo iti dalje? Če Breton, govoreč v podeželskem narečju in v zelo šibkem vzajemnem sodelovanju s svojimi rojaki z drugega konca Francije, razvname za patriotizem celo očetnjavo, zakaj potem ne širše skupnosti? Dobro, kako široka je širša skupnost? Kontrast je najbolj viden, če je širša skupnost najširša možna, namreč človeštvo. Potem obstaja konflikt med patriotizmom-nacionalizmom na eni strani in kozmopolitizmom na drugi. Knjižica Nussbaumove se začne z njenim uvodnim esejem – prvič objavljenim v *Boston Review* leta 1994 – v prid kozmopolitske opcije in se nadaljuje z reakcijami 16 avtorjev, povečini vodilnih osebnosti na tem področju.

Martha Nussbaum, zelo ugledna učenjakinja klasike kot tudi zelo ugledna etičarka, predstavi kozmopolitsko opcijo s sklicevanjem na njene izvire pri cinikih in stoikih. Opcija nam zaukazuje, da smo zvesti tistemu, kar je dobro za vsa človeška bitja, metaforično, svetovni skupnosti. (Nekateri kritiki odkrivajo tu neupravičeno dvojnost: po njihovem pojmovanju imamo našo moralno dolžnost do dobrega, ne do ljudi, za katere se zgolj primeri, da obstajajo v sedanjem času.) Prava pot do take zvestobe je preko kozmopolitske izobrazbe in vzgoje. Nussbaumova opaža, da otroci brez razlikovanja reagirajo na človekov obraz kot tak; skupna človečnost je prvi temelj prepoznanja. Ljubezen do znanega je – enako – uravnovešena z radovednostjo do oddaljenega in neznanega. Kozmopolitska izobrazba bi morala dati svoj prispevek zadnjemu in tako razširiti kroge znanega in predragega, in to iz več razlogov. Prvič, preko stika s tujimi tradicijami se učimo o svojih lastnih omejitvah, o naključnostih naših okusov in preferenc. Drugič, kozmopolitska izobrazba stori, da smo se bolj zmožni spoprijeti z globalnimi problemi naše dobe, ki presegajo ozke nacionalne meje. Tretjič, priznamo našo moralno dolžnost do oddaljenih tujcev, do tistih, ki najbolj pogosto potrebujejo našo pomoč. Naposled, naučimo se, da je nacionalni format, ki nam ga vsiljujejo nacionalne meje, moralno naključen. Uvodni članek Nussbaumove skupaj z njeno zaključno besedo je inteligentna, podprta in prepričljiva obramba vdanosti kozmopolitizmu.

V knjižici patriotska alternativa ni predstavljena tako dobro. (Celo izraza

"patriotski" in "naciona(listič)ni" nista nikoli jasna definirana, tako da ju bom združil in govoril o patriotsko-nacionalnem, da bi podčrtal pomanjkanje jasne razmejitve.) Večina avtorjev – in to najbolj odličnih med njimi – se odloči za mešanico kozmopolitizma in patriotizma-nacionalizma. To zrcali trenutno stanje razprave, v kateri skušajo mešani nauki, ki se imenujejo "liberalni nacionalizem" ali "kozmopolitski patriotizem", zasesti osrednje mesto. Tako B. Barber slavi "izredno mešanico kozmopolitizma in malomeščanstva", ki – po njegovem pojmovanju – označuje ameriško nacionalno identiteto. (Cohen, 1996: 31) Charles Taylor trdi, da "nimamo nobene izbire, kot da smo kozmopoliti in patrioti" (Cohen, 1996: 121), Hilary Putnam pa predlaga lojalnost do tistega, kar je najboljše v mnogovrstnih tradicijah, v katerih vsak od nas sodeluje – to je očitno srednja pot med ozkim patriotizmom in preveč abstraktnim kozmopolitizmom. Drža je blaga in vljudna in v njen prid je mogoče reči veliko. Kar se tiče naše teme, pa taki mešani predlogi seveda plačujejo preveliko ceno svoji spodobnosti in olikanosti. Prvič, vrsto ljubezni do domovine, ki jo predlagajo, ublažujejo vse vrste univerzalističnih razmislekov, ki so povsem tuji patriotskemu duhu, ki stori, da ljudje "korakajo skupaj, skupaj potujejo, se skupaj bojujejo in drug za drugega živijo in umirajo", če spet uporabimo formulacijo Fustela de Coulangesa. Drugič, in kar je še bolj pomembno, priporočeni patriotizem je selektiven: očetnjavo je treba ljubiti zaradi njenih dejanskih kvalitet, zaradi univerzalnih vrednot, ki jih naključno uteleša, ne pa zaradi tega, ker je tisto, kar je, namreč domovina nekoga. Toda če ljubezen narekujejo kvalitete, ne pa njihov nosilec, zakaj se potem ne bi izognili posamezni deželi, našemu naključnemu posredniku med nami in univerzalijo?

Naj omenim še bolj zapleteno in po mojem mnenju še celo manj obetajočo idejo znotraj področja "kozmopolitskega patriotizma". Kwame Anthony Appiah, filozof in profesor afroameriških študij, avtor pomembnih študij o rasni identiteti, predlaga nenavadno diagnozo: (etno)nacije kot kulturne skupnosti primerja s političnimi in civilnimi državami, ki so pravo žarišče patriotskega sentimenta. Prve so – same na sebi – moralno pomembne le, če posamezni člani skrbijo zanje. Države pa so, nasprotno, moralno intrinsično – same na sebi – vredne zato, "ker uravnavajo naša življenja skozi oblike prisile, ki bodo vselej zahtevale moralno upravičenje" zato, ker "so nujne za mnoge sodobne človekove cilje", in tako zaslužijo, da so žarišče našega patriotskega sentimenta (Cohen, 1996: 28). Pustimo vnemar konceptualno poanto, namreč da to, da je nekaj pomembno za zadovoljitev raznih smotrov, stvari, ki zadovoljuje te cilje, še ne podeli intrinsične, temveč zgolj instrumentalno vrednost. V našem kontekstu je resnejši problem to, da se sam sentiment naravno navezuje prej na etno-nacionalno vsebino kot pa na civilno obliko, prej na vezi imaginarnega skupnega izvora, na dejanski skupni jezik, zgodovino in običaj kot pa na skupne "oblike prisile" in institucije prisile, ki so pomembne za "tako številne sodobne cilje". Če je to edina alternativa, potem očitno ni jasno, zakaj ne izbrati, da bomo z našo zvestobo nagradili trdne vrednote univerzalne vrste.

To nas naposled privede do resnega, protikozmopolitskega patriotizma. Kar zadeva čustva, šteje resni patriot – četudi ga skuša kozmopolitizem – tako

skušnjavo za izdajo. V verzih Sullyja Prudhomma, ki govori o svojih "ljubezenskih skrivnih poteh" svoje ljubezni do očetnjave:

S Schillerjem zapišem:

> Sem državljan sveta.
>
> Moje ljubezenske skrivne poti
>
> naposled obžalujem.
>
> Te ljubezni tesno vračam
>
> moji domovini,
>
> ljudem, ki sem jih izdal
>
> za ljubezen človeške vrste.

V tem kritičnem času je intelektualni problem, kako bi utegnili upravičiti to bližnjo usmerjenost naše "ljubezni" vpričo moralnega univerzalizma. Hiter odgovor, da je to tisto, kako nekdo čuti, in da srca ni mogoče omajati z dokazi, ima nekaj veljave, vendar ni zadosten: take vrste izgovor za rasizem, za bližnjo ljubezen nekoga do svoje lastne rase, za favoriziranje moških v zadevah napredovanja in podobnega, ne bi sprejeli od nobenega moškega somišljenika. Ravno tu je potrebna resna teoretska razprava.

Glavna linija dokaza v prid bližnje čustvene usmerjenosti gre v smeri identitete. To je najbolj priljubljena linija v literaturi, linija, ki gre najdlje v smeri filozofsko dostojne obrambe patriotizma. V knjižici jo formulira Gertrude Himmelfarb, ki začne svojo obtožbo kozmopolitizma v dramatično širokih okvirih: "Tisto, kar kozmopolitizem prikriva, celo zanikuje, so predvsem danosti življenja: starši, predniki, družina, rasa, religija, dediščina, zgodovina, kultura, tradicija, skupnost – in nacionalnost." Po njenem mnenju ni nobena od teh danosti naključna; vse so *bistvene* za danega posameznika. In vse tvorijo identiteto posameznika, ki ni "niti naključje niti zadeva izbire. Je dana, ne pa stvar volje." Poskus, da bi zavrnili katerokoli od teh potez, "jaz nekaj stane". Še več, "'protejski jaz', ki si prizadeva ustvariti identiteto na novo, je posameznik brez identitete" (Cohen, 1996: 77). Himmelfarbova domneva, da je trajna in stabilna identiteta nujen pogoj razcveta vsakega človeškega bitja in same možnosti posameznih političnih izbir posameznikov. Ta identiteta je povečini neodvisna od volje posamezne osebe, nosilke identitete, saj je to pogoj, ki osebi omogoča, da sploh ima kako voljo. Človeška bitja potrebujejo, da sodijo v združeno in dano (to je neizbrano in nesamovoljno) široko skupnost in da sodelujejo v njenem življenju, da bi si pridobila in ohranila trajno in stabilno identiteto. Toda da bi obranila visoko vrednost patriotizma, bi Himmelfarbova morala pokazati, da je najboljši kandidat za skupnost, ki ustvarja in ohranja identiteto, (etno)nacija. Sicer vztraja, da je dejanski politični svet res svet "nacij, dežel in ljudstev". Od tu lahko preide k očitni obrambi patriotizma. Ohranitev neke etnonacionalne kulture v sorazmerno čistem stanju je blago, ki je neodvisno od volje članov kulture, ki ga je treba zagotoviti z ustreznimi sredstvi. Toda da bi taka skupnost ohranila svojo lastno

identiteto in podprla identiteto svojih članov, mora prevzeti (vselej ali vsaj v večini primerov) politično obliko države. Torej, ko je enakrat država ustanovljena, imajo njeni državljani pravico in dolžnost, da dajejo prednost njej in svoji lastni etnični kulturi glede na vsako drugo kulturo. Lahko in morajo dopustiti, da jo ljubijo in da sovražijo njene sovražnike.

II

To je pravo mesto za daljšo oddaljitev od glavne teme. Predpostavili smo, da čustva igrajo odločilno vlogo pri motiviranju ljudi in da jih spodbujajo k dejanjem. Toda: kaj bomo rekli o zapletu, s katerim smo se soočili na začetku, namreč s protestom filozofa, ki ga izraža Ogien, da čustva, kakršno je sovraštvo, sploh ne povzročajo dejanj? Ker je videti, da tak sklep ogroža sicer sprejemljivo pojmovanje o čustvih, moramo skrbno pogledati razloge, ki ga podpirajo.

Ogien zgradi svojo protivzročno trditev – da sovraštvo ne povzroči dejanja – v več korakih. Prvi je obramba teze, da je "sovraštvo" intrinsično vrednostni izraz: sovraštvo je nujno slabo (Ogien, 1995: 262). Potem pokaže, da je negativno moralno ovrednotenje tisto, ki stori, da je stanje stanje sovraštva: sovraštvo je bistveno navezano na interpretativno in normativno sodbo tretje strani [*a tiers*]. To stori, da je sovraštvo v bistvu "eskternalistična" zadeva. Nič bistveno eksternalističnega pa ne more biti notranji, psihološki vzrok. Tako sovraštvo ne povzroča dejanj.

Lahko bi podvomili že o samem prvem koraku: ni pojmovno nujno, da je vsak primer sovraštva moralno slab. Osebno ne vidim ničesar slabega, če sovražim Hitlerja ali Miloševića. O slednjem imam lahko sicer predsodke, vendar bodo mnogi bralci soglašali glede prvega. Skratka, mislim, da je moralno dopustno sovražiti Hitlerja. Ali zato zlorabljam pojem "sovraštva"? Dvomim. Če pa sovraštvo ni pojmovno moralna lastnost, potem zaplet izgine.

Drugič, poglejmo izraz "brezbožen". Običajno so ga uporabljali za opis ateistov na moralno negativen način. Lahko bi rekli: "Atatürk je vztrajal pri strogi ločitvi države in Cerkve zato, ker je bil brezbožna oseba." Če to pomeni, da je njegov domnevni ateizem del vzroka njegovega vztrajanja, je potem to popolnoma dostojen poskus vzročne pojasnitve. Na splošno se mnogi izrazi – "moški šovinizem", "rasist" – uporabljajo z močnimi moralnimi konotacijami, tako da se zdi, da so intrinsično navezani na vrednotenje; to pa jim ne onemogoča, da ne bi izbrali vzročno relevantnih (po možnosti notranjih) lastnosti.

Nasprotnik vzročnosti ima dve vrsti odgovorov. Lahko po eni strani soglaša, da obstaja taka vzročno relevantna psihološka stvar, ki je v temelju sovraštva, imenujmo jo "psovraštvo", tako da "psovraštvo" povzroča dejanja, ki jih običajno pripišemo sovraštvu. Tako strategijo sprejemam, čeravno ne za ta posamezni primer (utegnila bi delovati v primeru izrazov za vrline in pregrehe). Ne zahteva nobenih obsežnih popravkov v naših pojasnitvah, temveč zgolj natančnejši filozofov slovar.

Če je naš filozof korenitejši, bo trdil, da ni nobenega načina, kako ločiti

nenormativno lastnost (psovraštvo) od njene normativne sorodnice: ni nobenega prepoznavnega notranjega stanja, ki povzroča dejanja, običajno pripisana sovraštvu. Potem se sooča s pričakovanjem, da bo zanikal vzročno učinkovitost bistvenih mentalnih stanj in lastnosti. V skladu z njegovo sliko, če govorimo dramatično, se za večino stvari o nas samih, ki so nam pomembne (naše ljubezni, zavisti, sovraštva, velikodušnosti ali zlobe), izkaže, da so vzročno mrtve. To je prevelika žrtev, ki jo moramo prevzeti glede na razpoložljivost razumnih alternativ.

Zavedam se, da nisem zmožen dati polnega priznanja subtilnosti in bistroumnosti Ogienovih argumentov, vendar navzlic temu predlagam, da zaplet zanemarimo in da se vrnemo k naši glavni temi, namreč razpravi med patriotom in kozmopolitom.

III

Kako lahko kozmopolit odgovori na sklicevanje na identiteto? Dobro, lahko bi opozoril na pluralnost dejanskih pripadnosti in na neštevilne potencialne pripadnosti. Zakaj je nacionalna pripadnost – naciji in državi – posebna? Filozof-patriot odgovori tako, da poudari nesamovoljno, neizbrano pripadnost: ta je bistvena za identiteto nekoga, med nesamovoljnimi pripadnosti pa utegne biti nacionalna osrednja. Tako je os vprašanja pojem identitete: ali je nacija res del jaza nekoga?

Filozofa-patriota bi spet lahko kdo obtožil, da zamenjuje moč identifikacije in trdnost značilnosti, to je, da domneva, da se prva okrepi s slednjo. To je analogno napaki, ki jo storimo, če mislimo, da bo naš otrok postajal trdnejši in stabilnejši, čim bolj nepopustljivo ga obravnavamo. Nimamo nobenega razloga za mišljenje, da kaj takega velja, da – na primer – identifikacija s Hitlerjugendom, zelo čvrsta pripadnost, ustvari stabilnejšo odraslo osebo kot identifikacija z neko rokersko skupino, ki je zelo fleksibilna, torej povsem nasprotna s prvo. Patriot odgovori, da ni jakost značilnosti, temveč njena vloga pri konstituciji naše identitete tista, ki šteje; računi so spet poravnani (ali se vrtimo v krogu?).

Toda v kakšnem smislu so državljanstvo, kultura in religija del identitete nekoga? Ali bi bila Ivanka dobesedno neka druga oseba, če bi imela drugo državljanstvo in religijo? Ne! Ljudje spreminjajo oboje, ne da bi dobesedno postali drugi individuumi. Napaka je zamenjevati (številčno, dobesedno) istost osebe in zgolj civilno in versko "identiteto". Slednja je metaforična, prva pa ne. Poglejte si primere spreobrnitve in odpadništva: celo globoko zasidrani značilnosti se je mogoče pomenljivo odpovedati, ne da bi za to oseba kaj izgubila, nasprotno, lahko celo kaj pridobi. Sveti Pavel se v svoji zreli dobi, ko se je soočal z mučeništvom zaradi svoje krščanske vere, spominja sebe kot prej religioznega Juda in rimskega državljana z imenom Savel, ki je kasneje na svoji poti v Damask padel s konja in postal kristjan. Vendar je še vedno ista oseba: je sicer dramatično spremenil svojo religiozno in kulturno identiteto, ne da bi nehal biti taisti posameznik, kakršen je bil prej. Ni bilo zamenjave enega posameznika z drugim in to osmišljuje njegovo avtobiografijo, ki bi jo zamenjava storila za

nesmiselno. V svojem spreobrnjenju niti ni izgubil "jaza". Naposled, dejstvo, da ni bil rojen v krščanski veri, nikakor ne zmanjšuje trdnosti – nekateri bi celo rekli dogmatičnega fanatizma – njegove vere, temveč ravno nasprotno. (Tu obstaja filozofski zaplet: zakaj ne reči, da je Pavel isti individuum, vendar pa ne isti vernik kot Savel? Ta strategija bi relativizirala identiteto glede na uporabljeni pojem, "individuum" v nasprotju z "vernikom". Tudi če bi to potezo sprejeli, ne bi niti malo pomagala našemu patriotu: relativizirana identiteta je relativna, torej nebistvena za Pavla. Ko potuje iz Korinta v Rim, ostaja "isti popotnik", vendar postane drug "prebivalec": take kratkoročne identitete so preveč nepomembne, da bi utemeljile konsistentno prepričanje.)

Opozoriti je treba, da na zamenjavo osebne z bolj metaforičnimi kulturnimi identitetami naletimo pri avtorjih z zelo različnimi prepričanji. Konservativci sprejemajo to zmedeno pojmovanje, da sta osebna in kulturna identiteta ista; poudarjajo enotnost osebne identitete in sklepajo, da mora biti tudi kulturna identiteta enotna. Postmodernisti tudi sprejemajo, da sta osebna in kulturna identiteta ista; poudarjajo pluralnost kulturnih identitet in sklepajo, da bi morali spodkopati, pluralizirati in razpršiti osebne identitete. Napaka je v skupni predpostavki: osebna in kulturna identiteta nista isti.

Vrnimo se zdaj k nacionalni identiteti. Identiteta izvora je nujna; če bi me spočeli drugi starši, potem to ne bi bil jaz. Toda identiteta kulture ni nujna; če bi se rodil v arabski kulturi namesto v moji domači hrvaški, bi to še vedno bil jaz. Sodobni pojem nacije pa je predvsem kulturni in ni povezan s pravim izvorom: nacija je "Kulturnation", ki jo držijo skupaj tradicija, običaji, jezik – kar je vse, strogo rečeno, naključno glede na mojo pravo identiteto.

Zato potrebujemo idejo, kaj je pravzaprav ta kulturna identiteta (in podobne metaforične identitete). Nagibam se k naslednjemu predlogu: identiteta nekoga ima opraviti z značilnostmi (vključno s pripadnostmi, članstvom in vlogami), s katerimi se kdo *identificira*. Ivankina pozitivna, zavedna ali nezavedna, naravnanost do svoje značilnosti *F* (biti Slovenka, biti intelektualka, biti ženska, dobra učiteljica) je nujen pogoj za to, da je *F* del njene psihološke identitete. Identifikacija z neko značilnostjo pa poteka na ozadju razumevanja samega sebe. To, da se identificiramo z našo značilnostjo *F*, vključuje vsaj dva kognitivna koraka: prvič, da sprejmemo *F* kot našo trajno značilnost, in drugič, da ji pripišemo pomemben vpliv na naše življenje, zdajšnje zmožnosti in prihodnja dejanja. Patriot je – kot bi kdo rekel – obdarjen z "nacionalno zavestjo", to pomeni, da se zaveda svoje pripadnosti; dejstvu, da je določene nacionalnosti, pripisuje pomembno vlogo, o svojem življenju in prihodnjih dejanjih pa v veliki meri razmišlja v okviru te pripadnosti. Ta dva kognitivna koraka sta nujna, vendar daleč od tega, da bi bila zadostna. Odločilni naslednji korak je *čustven*: če je značilnost *F* ugledana kot pozitivna, potem jo je treba podpirati in začeti skrbeti, da bi ohranili. Opozoriti je treba, da skrb vključuje globoke čustvene vezi, *cathexis*, kot bi rekli psihoanalitiki. Vezi storijo, da je *F* vidna in vodi želje osebe, za katero gre. Brez te emocionalne identifikacije značilnost ne bo postala del (metaforične) identitete nekoga. To, da začnemo skrbeti za *F*, je pogosto v veliki meri nesamovoljno dejanje, vendar ga je mogoče v načelu privesti pod

hoten nadzor.

V tem kritičnem trenutku se zastavlja pomembno vprašanje: kakšna je vloga negativnih čustev, posebno sovraštva, v pozitivni čustveni identifikaciji? Ogienova skrbno izdelana analiza sovraštva kaže na dve pomembni lastnosti sovraštva: prvič, "sovraštvo je odnos, ki je usmerjen k eksistenci drugega", ne pa k drugemu pod nekim opisom; drugič, sovraštvo ni nujno iracionalno. Prva lastnost pojasnjuje nevarnost sovraštva: ne meri na spremembo, recimo izboljšavo, sovražnega bitja, temveč na njegovo uničenje. Taka močna negativna naravnanost očitno ni nujni korelat čustvene identifikacije, četudi kdo ogroža ljubljeno značilnost, s katero se identificiram, ali njene predpostavke (na primer, če sem se identificiral z mojo nacionalnostjo in Atila ogroža moje ljudstvo, ni popolnoma nujno, da ga sovražim). Vendar je taka naravnanost, ne da bi bila nujna, še vedno zelo pogosto normalna spremljevalka močne pozitivne identifikacije in – žal – ena od njenih najbolj zanesljivih simptomov.

Oglejmo si zdaj identifikacijske naravnanosti do značilnosti skupaj s samo značilnostjo. Identifikacijske naravnanosti do *F* normalno krepijo in stabilizirajo *F* (če je *F* nagnjen h krepitvi) in/ali njeno vzročno relevanco. Bolj ko razmišljate o sebi kot o Slovencu, bolj bo vaša nacionalnost dejansko igrala določeno vlogo v vašem življenju. (Lahko začnete tako, da raziskujete specifično slovenske teme – v književnosti in drugje – ali pa se zgolj prepustite poslušanju še več slovenske glasbe.) Okrepitev *F* normalno stabilizira identifikacijske naravnanosti do *F*. Ta spiralni proces ustvari stabilen snop, osredinjen okrog *F*, ki se perpetuira in postane del "druge narave" nekoga. Ta stabilen snop – skupaj z drugimi – se vključuje v tvorbo identitete nekoga v zahtevanem, metaforičnem smislu.

Predpostavimo, da je naša analiza kulturne identitete, ki temelji na identifikaciji, veljavna. Naš filozof-patriot ima potem prav, ko trdi, da obstaja neka danost o nacionalni, kulturni identiteti, vendar nima prav, ko pozablja, da obstaja tudi nekaj voljnega. Še pomembneje, dramatično se moti, ko trdi, da je oseba, ki naj bi spremenila svojo nacionalno pripadnost, potemtakem *eo ipso* oseba brez prave identitete, brez jaza. Tako je pravo identiteto zamenjal z metaforičnim, čeravno pomembnim smislom identitete.

Kozmopolit zdaj lahko ponovi vprašanje o nacionalni identiteti. Zakaj je nacija pomembnejša za identifikacijo kot, recimo, mikro ali makroregija? Znotraj vsake makroregije obstajajo zadostne kulturne podobnosti, ki utemeljujejo makroregionalno kulturo, posrednico med čisto kozmopolitsko in čisto etnonacionalno kulturo. Na primer, južnomediteranska kultura združuje nekatere arabske in nearabske kulture, severnomediteranska kultura združuje zelo različne nacionalne kulture – nekatere romanske, nekatere slovanske plus albansko, grško in turško. Mnogi avtorji pa menijo, da se obe makrokulturi združujeta v širšo mediteransko kulturo. Zdi se, da obe ponujata enako privlačno središče za identifikacijo. Naj zdaj očrtam možno smer odgovora patriotu, ki ga navdihuje doslej povedano. Patriot lahko dopusti, da sta možnost identifikacije nekoga s skupino ali s tradicijo (to je možnost pridobitve subjektivne identitete) in zmožnost spreminjanja, popravljanja in razvijanja take identifikacije pomembni

dobrini za ljudi. Plastičnost (fleksibilnost) identifikacije je seveda bistvena za razvoj, moralno dozorevanje in razcvet zaradi dveh razlogov. Prvi je naša zmotljivost – želim, da bi mi bilo dovoljeno vzeti nazaj nekatere identifikacije, kot na primer *macho* ponos, za katerega sem v moji mladosti menil, da mu ni mogoče ugovarjati. Drugi je bogatost človekove narave in možnosti, ki iščejo izraz v raznolikih vezeh, ki jih v različnih obdobjih štejemo za relevantne ali pomembne. Dejanske razmere razvitih družb so sedaj take, da v znatni meri zagotavljajo te možnosti zaradi političnih, kulturnih in tehnoloških okoliščin. To je pridobitev, ki jo je treba braniti in razširiti. Obstajajo nesrečne in včasih neupravičene meje, ki so postavljene za opcije, odprte ljudem, za te meje pa je bolje, da so potisnjene čim dlje je mogoče. V tej perspektivi je patriotsko-nacionalistično pojmovanje identitete – osredinjeno okrog enkratnosti in okrog trditve "ni identitete brez politične bitnosti" – pomembna teoretična ovira za izpolnitev naloge. Nimamo nobenega teoretskega razloga za dajanje prednosti danim identitetam pred izbranimi, niti za zavrnitev pluralizma (nepravih) identitet, ki ne ogrožajo jaza (pravo identiteto osebe), temveč bogatijo to minimalno jedro z raznolikimi čustveno pomembnimi potezami. Morda je tak pluralizem šola za univerzalistični kozmopolitizem, ki bo preko nje postal čustveno in motivacijsko zmožen preživetja.

prevedel Božidar Kante

Literatura

Girardet (ur.) (1983). *Le nationalisme français*. Paris: Ed. de Seuil.